

Ocene in prikazi / Book reviews

Michel Toussaint, Dominique Bonjean (ur.): *The Scladina I-4A Juvenile Neandertal (Andenne, Belgium). Palaeoanthropology and Context. Études et Recherches Archéologiques de l'Université de Liège 134, Université de Liège, Centre archéologique de la grotte Scladina, Archéologie Andennaise, Andenne 2014, 464 str., ISBN 978-2-930495-20-0.*

Monografija, ki je pred nami, je druga monografija o belgijskem paleolitskem jamskem najdišču Scladina. (Prva monografija pod uredništvom Marcela Otta je izšla v dveh delih: *Recherches aux grottes de Sclayn. Le Contexte* [1. del, 1992] in *Recherches aux grottes de Sclayn. L'Archéologie* [2. del, 1998]).

Multidisciplinarno monografijo je napisalo 33 avtorjev. Obsega 21 poglavij, bogato opremljenih s slikovnim in grafičnim gradivom. Z izjemo prvih dveh uvodnih in zadnjih zaključnih poglavij vsako poglavje specialistično in natančno obravnava svojo temo.

Kraška jama Scladina leži v južni Belgiji pri kraju Sclayn v manjši dolini nad potokom Ri di Pontainne, ki se izliva v bližnjo reko Meuse. V neposredni bližini sta še dve jami in vse skupaj so znane kot *Grottes de Sclayn*. Scladina je postala širše znana leta 1993, ko so v njej našli fragment desne mandibule neandertalca. To je bila prva odkrita fosilna najdba neandertalca v Belgiji po skoraj 100 letih (do danes je v Belgiji znanih 8 najdišč s fosilnimi ostanki neandertalca: Engis, La Naulette, Goyet, Spy, Fonds de Forêt, Trou de l'Abîme (Couvain) in Walou). Pravzaprav so prve neandertalske zobe in fragment maksile odkopali že leta 1990 in 1992, a so jih spregledali oz. jih niso prepoznali kot neandertalske. Pravilno so jih prepoznali šele, ko so v iskanju spregledanih neandertalskih fosilov opravili revizijo vseh osteoloških najdb. Do danes so našli še drugi, prilegajoči se del mandibule in več izoliranih zob, ki vsi pripadajo isti osebi, neandertalskemu otroku. Datiranje z nedestruktivno metodo spektrometrije žarkov gama, ki so jo na mandibuli izvedli leta 1994, je določilo njeno starost na najmanj 100.000 let. Glede na današnje vedenje je starost fosilnih ostankov, ki anatomsko še najbolj ustrezajo evolucijski stopnji klasičnih neandertalcev, ocenjena med 87.000 in 80.000 let.

Glede na metodološki pristop in množico pridobljenih raznovrstnih podatkov je Scladina presežek med belgijskimi paleolitskimi najdišči. Z več kot 60 radiometričnimi datumi (pridobljenimi z metodami AMS 14C, U/Th, ESR, termoluminiscenco in spektrometrijo žarkov gama) je najbolj datirano belgijsko paleolitsko najdišče, ki ob pridobljenih paleoekoloških in paleoklimatskih podatkih iz 15 m debelega zaporedja sedimentov skupaj z jamo Walou pomeni referenčno najdišče za mlajši pleistocen v Belgiji. V kompleksnih jamskih plasteh je ohranjen eden najbolj popolnih klimatskih zapisov mlajšega pleistocena v Belgiji. Poleg paleobotaničnih in paleozooloških analiz so pomembne podatke za razumevanje paleoekoloja dale zlasti analize mikrofavne. Podatki iz paleobotaničnih,

paleozooloških in geoloških analiz se med seboj dobro ujemajo in dopolnjujejo. V vsem tem vidimo močne vzporednice z našim paleolitskim najdiščem Divje babe I. Dodatno so sedimente preučili z meritvami magnetne susceptibilnosti in tudi v tem primeru so se pridobljeni paleoekološki podatki ujemali s podatki, pridobljenimi s prej naštetimi metodami.

Jama Scladina, ki nosi ime po svojem odkritelju, jamarju in amaterskem arheologu iz Sclayna, je bila ob odkritju leta 1971 skoraj do stropa zapolnjena z usedlinami. Med raziskovanjem in širjenjem rogov so speleologi v holocenskih plasteh odkrili človeške kosti. Te najdbe, ki so danes bolj ali manj izgubljene, so domnevno ostanek neolitskih pokopov. Odkritje arheoloških najdb je bilo razlog, da so se leta 1978 v jami začela arheološka izkopavanja pod vodstvom profesorja Marcela Otta z Univerze v Liègeu, ki so potekala v sodelovanju z lokalnim društvom ljubiteljev arheologije. Arheološka izkopavanja v jami odtlej neprekinjeno izvajajo vse do danes. Od vhoda so izkopavanja napredovala do 40 m v notranjost jame. Izkopavanja vodi neprofitna organizacija Archéologie Andennaise v sodelovanju z Univerzo v Liègeu. Vodja izkopavanj in direktor najdišča je od leta 1991 Dominique Bonjean, eden izmed urednikov monografije. Najdišče in arheološko izkopavanje uspešno tržijo v turistične namene in zaradi tega se v jami izkopava celo leto. To jim omogoča, da so danes v Scladini stalno zaposleni trije arheologi, štirje delavci, laboratorijski asistent in tajnica. Scladina s svojimi fosilnimi ostanki neandertalca, ki jih uspešno promovirajo, je nedvomno primer dobre prakse, kako arheološko najdišče približati javnosti in od njega živeti.

Leta 2003 so začeli uvajati izredno natančno izkopavalno metodologijo, katere rezultat je tudi omenjena publikacija, ki se, kot je razvidno že iz naslova, osredotoča na analizo najdenih fosilnih ostankov nenandertalca. Ob novem metodološkem pristopu sta bili opravljeni revizija in re-interpretacija stratigrafije. Začetno število 30 plasti se je povečalo na 120, razdeljenih v 30 sedimentacijskih enot. Te enote v grobem ustrezajo prvotno določenim plastem. Podrobno so predstavljeni sedimenti, v katerih so bili odkriti neandertalski ostanki, in njihovi diagenetski procesi.

V Scladini sta bila odkrita dva glavna paleolitska horizonta, in sicer v sedimentacijskih enotah 5 in 1A. V plasteh pod jaškom v stropu, kjer je povezava s površjem, so našli mlajšepaleolitske in mezolitske najdbe, ki so v jamo zdrsnile skozi jašek, skupaj z drugim sedimentom s površja. Skupaj z odpadki je bilo v obeh paleolitskih horizontih odkritih 13.500 kamnitih artefaktov, izdelanih iz roženca, kvarca in kvarcita.

Sedimentacijska enota 5 se je odložila v hladni fazi zgodnje weichselske poledenitve (MIS 5d). Surovina, uporabljena za izdelavo kamnitih orodij, izvira z različno oddaljenih nahajališč. Kvarc in kvarcit najdemo na obrežju reke Meuse, medtem ko ležijo nahajališča roženca nekaj kilometrov severneje na drugi strani reke. Za izdelavo orodij so uporabljali tudi apnenec in roženec iz neposredne okolice najdišča. Le redki artefakti so izdelani iz eksotičnih kamnin. Izbira surovine

je bila pogojena z izdelavo želenega orodja. Lepše izdelana strgala so iz kvalitetnega roženca, medtem ko je bila manj primerna lokalna surovina (kvarc in kvarcit) uporabljena za izdelavo bolj grobih nožev s hrbti. Več deset najdenih kvarcitnih prodnikov ima sledove tolčenja, kar kaže, da so jih uporabljali kot tolkače. Najdenih je bilo tudi 26 fragmentov diafiz, ki so služile kot retušerji.

Kljub redkim kostem, na katerih so vidni vrezi kamnitih orodij, zooarheološki podatki nakazujejo, da je bil razlog za neandertalsko poselitev Scladine lov v bližnji gričevnati pokrajini. Jama naj bi bila torej v prvi vrsti lovska postojanka. Izkoriščanje surovin za izdelavo orodij z okoliških nahajališč naj bi bilo za njene obiskovalce drugotnega pomena. Na podlagi favnistične analize je bilo ugotovljeno, da je bilo v jamo prinesenih šest gamsov, ki so bili v njej razkosani in pripravljeni za nadaljnji transport. O lovu na manjšo divjad priča kolčnica zajca s sledovi vrezov kamnitih orodij. Ognjišča in kurišča v jami niso bila odkrita, na njihov obstoj posredno kaže več kot 1.000 ožganih kostnih fragmentov.

Sedimentacijska enota 1A leži 2 m nad sedimentacijsko enoto 5. Datacije 14C (40.210 ± 400/-350 BP in 37.300 ± 370/-320 BP) jo uvrščajo v srednji pleniglacial weichsel-ske poledenitve (MIS 3). Vsebuje okoli 4.500 kamnitih artefaktov, ki pa so pogosto patinirani in imajo zaobljene robove. Način izrabe surovine je ostal nespremenjen. Tudi v tem času je bila pri izdelavi orodij v uporabi lokalna surovina iz istih kamnin.

Na podlagi kaninov je bilo v sedimentacijski enoti 1A ugotovljenih 148 osebkov jamskega medveda, medtem ko jih je na podlagi kosti ugotovljenih najmanj 9. Na številnih kosteh so vidni sledovi ugrizov hijen. Na 1.550 najdenih kosteh kopitarjev ni nikakršnih sledov, po katerih bi bilo mogoče sklepati, da je živali uplenil človek. Skoraj 200 fragmentov ožganih kosti kaže na to, da so v jami kurili. V tej sedimentacijski enoti je na favnističnih ostankih to edini dokaz antropogenega delovanja, saj kosti s sledovi obdelave tu niso bile odkrite.

Glavno odkritje v Scladini so fosilni ostanki neandertalca, tem je posvečenih 13 poglavij. Skupaj je bilo najdenih 19 zelo dobro ohranjenih človeških fosilnih ostankov: 2 prilegajoča se dela mandibule, fragment maksile in 16 izoliranih zob. Kosa mandibule predstavlja eno najbolj ohranjenih juvenilnih neandertalskih mandibul nasploh. Neandertalski ostanki so bili najdeni v sekundarni legi v različnih plasteh v sedimentnem kompleksu 4A (nekdanja plast 4A, ki je bila po reviziji razdeljena na 20 plasti). Časovno jih povezujejo z mrzlim obdobjem na koncu MIS 5 (MIS 5b ali začetek druge polovice MIS 5a). To je čas, v katerem so najdbe neandertalskih fosilov na splošno redke. Večina belgijskih neandertalskih fosilov (Spy, Couvin, Waulou in Goyet) je veliko mlajših, izvirajo namreč iz MIS 3.

Posebna pozornost je posvečena analizi zob, ki so obravnavani v šestih poglavjih. Analiza razvitosti zob je pokazala, da je imel 8 let star otrok veliko bolj razvite zobe, kot jih ima danes enako star človek, kar nakazuje, da je odraščanje pri neandertalcih potekalo hitreje. Geometrična-morfometrična 3D-analiza mandibule in primerjava z drugim pleistocenskim in modernim antropološkim gradivom sta pokazali, da so že pri tako mladem osebk ugotovili značilni znaki, po katerih se neandertalske čeljusti ločijo od modernih. Morfologijo korenin so preučili z

računalniško mikrotomografijo in rezultate primerjali z drugimi sočasnimi najdišči, kot so Krapina, Regourdou 1 in Abri Bourgeois-Delaunay. Izkazalo se je, da ima osebek iz Scladine v razmerju do zobne krone krajše korenine tako pri sprednjih kot zadnjih zobeh. Na zobeh ni bila vidna nobena stopnja taurodontizma, ki je sicer značilen za neandertalce. Pri določanju spola, za katerega zobje in čeljusti, sploh pa otroški, niso najbolj primerni, se avtorji nagibajo k mnenju, da gre za deklico. Vzrok smrti ni bil ugotovljen. Na ostankih ni videti nikakršnih ante- in postmortem sledov, kot so patološki znaki in poškodbe, ki bi jih povzročila človek ali zver.

Zaradi dobro ohranjenega kolagena so neandertalski fosilni ostanki iz Scladine daleč najstarejši neandertalski ostanki, na katerih je bila opravljena analiza stabilnih izotopov. Pri tej ugotavlja, s kakšno hrano se je osebek prehranjeval. Iz njih je bil pridobljen tudi do sedaj najstarejši DNK neandertalca. Raziskave DNK so pokazale, da so pri neandertalcu iz Scladine večje razlike v sorodnosti z modernim človekom kot pri mlajših, klasičnih neandertalcih. Analize stabilnih izotopov so tako kot pri drugih analiziranih evropskih neandertalcih pokazale, da je užival meso rastlinojedih živali odprtih habitatov. Analiza mikroobrade zob kaže, da je osebek zobe uporabljal le v prehranjevalne namene. Bil je vsejeden, užival je tako mehko kot trdo hrano. Mikroobrade zadnjih zob nakazujejo žvečenje presušenega mesa.

Knjiga, v katero je bilo vloženo veliko truda in dela, se zaključuje nekoliko bolj neformalno. Zaključno poglavje vsebuje esejistični prispevek Marcela Otta, fotografske utrinke izkopavanj, različne umetniške upodobitve odkritega neandertalca in kratek povzetek vseh poglavij.

Matija TURK

Bernhard Hänsel, Kristina Mihovilić, Biba Teržan, s prispevki **Claudie Gerling, Helmuta Krolla, Damirja Matoševića, Igorja Medarića, Branka Mušića, Douglasa Pricea, Barbare Teßmann, Rafka Urankarja, Bernharda Weningerja:** *Monkodonja. Istraživanja protourbanog naselja brončanog doba Istre.* Knjiga 1. *Iskopavanje i nalazi građevina / Monkodonja. Forschungen zu einer protourbanen Siedlung der Bronzezeit Istriens.* Teil 1. *Die Grabung und der Baubefund.* Monografije i katalogi / Monographien und Kataloge 25, Arheološki muzej Istre / Archäologisches Museum Istriens, Pula 2015. ISBN 978-953-6153-92-3, 589 str.

Petindvajseti zvezek zbirke Monografije in katalogi Arheološkega muzeja Istre z naslovom "Monkodonja. Istraživanja protourbanog naselja brončanog doba Istre. Iskopavanje i nalazi građevina (1. knjiga)", avtorjev Bernhard Hänsel, Kristina Mihovilić in Biba Teržan s sodelavci, je obsežna monografska publikacija, ki predstavlja rezultate večletnih izkopavanj na gradišču Monkodonja v Istri na Hrvaškem in obravnava tematiko zgodnje bronaste in starejše srednje bronaste dobe. Monografija je slikovno izredno bogata, saj vsebuje kar 344 enot, od tega 88 risb, 3 rekonstrukcije, 8 tabel ter 8 prilog. Delo je dvojezično, v hrvaškem in nemškem jeziku, razdeljeno na 10 poglavij s povzetkom in zaključki v italijanskem in angleškem jeziku ter seznamoma literature in slikovnega gradiva. Monografija